

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ОБЛАКОВА ОЛЕНА СЕРГІЇВНА

УДК 347.51: 341.238:796/799

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ СПОРТИВНИХ
ВІДНОСИН**

**12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право»**

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Харків – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент **Жуков Ігор Миколайович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри права Європейського Союзу.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Жорнокуй Юрій Михайлович**, Харківський національний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри цивільного права та процесу;

кандидат юридичних наук, доцент **Ткалич Максим Олегович**, Запорізький національний університет, доцент кафедри цивільного права.

Захист відбудеться «18» березня 2021 р. о «10» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано «16» лютого 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

К.В. Гусаров

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Ще у роки відродження Олімпійських Ігор, П'єр де Кубертен, засновник олімпійського руху, ясно усвідомлював можливість зловживання впливом спорту і зазначав, що спорт «в однаковій мірі може слугувати як зміцненню миру, так й підготовці до війни». Кубертен намагався пов'язати розвиток усього міжнародного спортивного руху з наміром поширення у світі гуманістичних ідеї, таких як «подолання станових, національних та расових обмежень, міжнародних протиріч».

Для України спорт набуває особливого значення в умовах кризових явищ, коли зміцнення національного престижу шляхом покращення виступу спортсменів на міжнародній арені стає вкрай важливим з точки зору єднання країни. Як об'єднуючий фактор, таким, що має надзвичайний соціо-позитивний потенціал, спорт є важливим інститутом у контексті подолання політичного та соціокультурного дистанціювання, сприяння процесам європейської інтеграції, формування соціальної політики та розвитку інфраструктури.

Відповідно підґрунтям для процесу практичної інтеграції України у світову спортивну спільноту є розробка теоретичних концепцій та вирішення нагальних проблем у галузі спортивного права, без чого правове регулювання спортивних відносин залишиться суперечливим, розбалансованим, таким, що гальмує процес набуття Україною статусу рівного партнера на світовій спортивній арені. І з точки зору забезпечення дотримання правил організації сучасного спортивного руху, а також захисту прав і свобод суб'єктів спортивних відносин, особливого значення в сфері таких відносин на міжнародному рівні набуває інститут цивільно-правової відповідальності.

Внаслідок інтернаціоналізації та комерціалізації спортивного руху, значення та роль спорту змінилися у світовому масштабі, зазнала змін також його традиційна сутність. Насьогодні спортивні відносини є напрацьованою у результаті складної взаємодії міжнародних та національних суспільних інститутів системою взаємозв'язків, правила якої є всесвітньо-розповсюдженими та загально визнаними на всіх континентах. Такі правила встановлюються самими спортивними організаціями та можуть визначати умови та заходи відповідальності суб'єктів міжнародних спортивних відносин відмінно від відповідних загальних та спеціальних положень цивільного законодавства країн, у яких відбуваються спортивні події.

Недосконалість регулювання спортивних відносин різними галузями права та наявність встановленої спортивними організаціями власної третейської процедури розгляду конфліктів, проголошеної як виключної юрисдикції спортивних арбітражів, актуалізували проблеми додержання стандартів захисту фундаментальних прав людини у цій сфері, та, що є важливим у

контексті цього дисертаційного дослідження, проблеми охорони приватної сфери суб'єктів міжнародної спортивної діяльності, їх майнових та немайнових цивільних прав та інтересів.

У таких умовах, згідно з потребами сучасного спорту, трансформуються також роль та функція цивільно-правової відповідальності. Серед способів забезпечення та гарантування захисту прав та інтересів суб'єктів зазначених правовідносин заходи цивільно-правової відповідальності займають ключове місце, посилюючи майнову відповідальність учасників спортивної діяльності та дозволяючи тим самим більш гнучко та справедливо визначати умови співробітництва сторін та перерозподіл доходів від проведення та участі у спортивних змаганнях.

Зважаючи на особливості цивільно-правової відповідальності в області спортивних відносин, їх обумовленість специфічним суб'єктним складом, наявність особливих оціночних категорій при визначенні підстав цивільного правопорушення, ускладненість відносин іноземним елементом, специфічність юридичних процедур захисту приватних інтересів у міжнародному спорті, тиск спортивних організацій, громадськості, інвесторів та вболівальників на результати вирішення спорів у спортивних арбітражних інстанціях, а також загальне значення розвитку спорту та спортивного права для країни існує необхідність розширення наукових пошуків у цій сфері, аби можливість захисту порушених майнових та немайнових прав суб'єктів міжнародної спортивної діяльності, відновлення їх майнового стану та відшкодування збитків отримали належну теоретичну базу та адекватний механізм реалізації.

Окрім усього вищезазначеного запропоноване дослідження набуває актуальності у контексті створення єдиного всесвітнього цивільного права та проведення адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу, адже дослідження спортивних відносин, які за своєю правовою природою мають міжнародний характер, та цивільно-правової відповідальності у даній сфері дозволить ознайомитися, у тому числі, з особливостями приватного права багатьох країн, а також провести порівняльний аналіз ключових аспектів правового регулювання досліджуваних питань у різних юрисдикціях.

Теоретичною основою для дослідження цієї проблематики стали загально-теоретичні та прикладні наукові праці вітчизняних та закордонних вчених: Алексеева С.В., Алексеева С.С., Агаркова М.М., Братуся С.М., Грибанова В.П., Покровського Й.О., Вітрянського В.В., Красавчикова О.О., Халфіної Р.Й., Канзафарової І.С., Борисової В.І., Спасибо-Фатєєвої І.В., Жорнокуя Ю.М., Дзери О.В., Гринько С.Д., Ківалової Т.С., Іоффе О.С., Матвєєва Г.К., Антімона Б.С., Маслова В.П., Рабіновича Ф.Л., Райхера В.К., Яроцького В.Л., Погосян Є.В., Вострикової Є.А., Сараєва В.В., Іщенко С.А., Августимової О.С., Брілліантової О.М., Кузіна В.В., Кутьопова М.Є., Нестреляєва В.М., Мавроматі Д., Бернасконі М., Хааса У., Соловійова А.О., Заїченко Л.І. та ін.

Окремі аспекти правового регулювання спортивних відносин знайшли своє відображення у дослідженнях Біляєва О.О., Бордюгової Г.Ю., Гніздовської Г.М., Заїченко Л.І, Залізко О.М., Мічуди Ю.П., Моргунова О.А., Платонова В.Н., Стороженка С.М., Сухої Ю.С., Ткалича М.О., Тихонової М.А. тощо.

Незважаючи на значну кількість існуючих у науці міжнародного, міжнародного приватного та цивільного права наукових розробок, предметом дослідження яких були проблемні аспекти спорту, концептуальні питання змісту цивільно-правової відповідальності у сфері міжнародних спортивних відносин, її теоретичних засад, є недостатньо дослідженим як в Україні, так і за її межами; не проаналізовано її форми та прояви у цій сфері; не визначено її особливості та місце в системі цивільно-правової охорони прав та інтересів суб'єктів міжнародної спортивної діяльності; не досліджено судової практики застосування заходів цивільно-правової відповідальності за «спортивні» правопорушення. Особливої уваги також потребує аналіз особливостей умов застосування заходів цивільно-правової відповідальності в окремих сферах міжнародних спортивних відносин, її ефективності та доцільності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого згідно з напрямками, визначеними Концепцією Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2015 р. № 1320-р.

Тема дисертаційного дослідження відповідає плану науково-дослідних робіт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, зокрема, цільовим комплексним програмам «Проблеми ефективності правового регулювання цивільних відносин в Україні» (державна реєстрація № 0111U000963) та «Теоретичні та практичні проблеми сучасного міжнародного права та іноземного конституційного права» (державна реєстрація №0111U000954). Тему затверджено вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого 23 грудня 2016 року (протокол № 6).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розробка теоретичних положень щодо удосконалення змісту цивільно-правової відповідальності у сфері міжнародних спортивних відносин та встановлення її особливостей; підготовка рекомендацій щодо удосконалення практики застосування заходів цивільно-правової відповідальності з урахуванням досвіду національних та зарубіжних органів, які розглядають спори пов'язані із спортивною діяльністю.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання:

- дослідити еволюцію інституту правового регулювання міжнародних приватних спортивних відносин, та механізму і способів його правового регулювання;
- розкрити особливості міжнародних приватних спортивних відносин;

- визначити особливості джерел регулювання міжнародних приватних спортивних відносин;
- з'ясувати правову природу норм, які створюються міжнародними спортивними організаціями;
- розкрити зміст *lex sportiva* як правового явища;
- визначити зміст та умови деліктної цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю учасників спортивних змагань та критерії оцінки поведінки та встановлення ступеня вини делінквента;
- визначити особливості обчислення розміру відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я та порушення майнових прав, пов'язаних з організацією та проведенням спортивних заходів;
- визначити особливості договірної цивільно-правової відповідальності у футболі та розробити методологію встановлення розміру відшкодування за порушення договірного зобов'язання;
- надати загальну характеристику правового регулювання майнових прав, пов'язаних з організацією та проведенням спортивних заходів;
- окреслити перелік порушень майнових прав, пов'язаних зі здійсненням спортивних заходів, скоєння яких може тягнути настання цивільно-правової відповідальності;
- сформулювати теоретичні висновки й виробити пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності застосування заходів цивільно-правової відповідальності у сфері міжнародних спортивних відносин на практиці.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з цивільно-правовою відповідальністю у сфері міжнародної спортивної діяльності.

Предметом дослідження є цивільно-правова відповідальність у сфері міжнародної спортивної діяльності.

Методи дослідження. Для вирішення окреслених завдань і досягнення поставленої мети використано комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання. Серед використаних загальнонаукових методів – метод діалектики, що посприяв розгляду предмета дослідження в його розвитку, логічній визначеності та історичній конкретності. Застосування історичного та формально-логічного методів дозволили з'ясувати хронологічну послідовність становлення та розвитку такої форми цивільно-правової відповідальності, як трансферна компенсація, яка є способом відшкодування шкоди, характерним для футбольного виду міжнародних спортивних відносин. Спеціально-юридичний метод дав змогу визначити зміст міжнародних спортивних відносин, правову природу цивільно-правової відповідальності у цій сфері і дослідити правозастосовну практику. Формально-юридичний метод використовувався для формулювання авторських визначень понять, аналізу особливостей застосування заходів цивільно-

правової відповідальності. Метод класифікації дозволив здійснити групування міжнародних спортивних відносин за різними критеріями. Статистичний метод використано при дослідженні матеріалів практики іноземних судових рішень та рішень Міжнародного спортивного арбітражу, застосування регламентів та інших правових актів спортивних організацій, спеціальних законів приймаючих спортивні заходи держав. Метод теоретико-правового прогнозування дав можливість визначити перспективи та розробити пропозиції щодо удосконалення цивільно-правової охорони прав та свобод суб'єктів міжнародної спортивної діяльності. Окрім цього було використано методи порівняння та узагальнення; математичного аналізу і моделювання; економіко-статистичні методи; метод трендового аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним монографічним дослідженням цивільно-правової відповідальності у сфері спортивних відносин як міжнародних відносин майнового приватно-правового характеру. До найбільш вагомих результатів, що містять наукову новизну, слід віднести такі:

Уперше:

– визначено, що внутрішньодержавні приватні спортивні відносини за участю національних суб'єктів можуть набути транскордонного характеру у зв'язку з розглядом спору Міжнародним спортивним арбітражним судом та врегулюванням його за допомогою принципів і норм права, які містяться у міжнародних договорах, звичаєвих правилах;

– доведено, що норми *lex sportiva* – це система правових норм, яка охоплює різні за своєю природою і юридичною силою правила поведінки, що врегулюють міжнародні приватні спортивні відносини, зокрема: норми, що містяться в міжнародних договорах і звичаях; правила, які розроблені міжнародними спортивними організаціями, принципи, сформульовані Міжнародним спортивним арбітражним судом;

– визначено, що під протиправною поведінкою у міжнародних спортивних відносинах розуміється поведінка учасника відносин у порушенні норм права, умов договору, корпоративних актів спортивних організацій, правил спортивних змагань з видів спорту, загальнозживаних правил поведінки з видів спорту тощо;

– на прикладі окремих видів спорту запропоновано авторський підхід щодо методології та порядку обчислення розміру відшкодування за порушення договірних та недоговірних зобов'язань;

– визначено особливості забезпечення цивільно-правової відповідальності у сфері міжнародних спортивних відносин за допомогою внутрішніх/корпоративних правил спортивних організацій, зокрема у разі відсутності у відповідній сфері національних нормативно-правових актів;

– доведено, що застосування заходів деліктної цивільно-правової відповідальності є способом стримування насильницької поведінки серед спортсменів та забезпечення їх необхідними засобами правового захисту від правопорушень на «полі гри»;

– встановлено, що застосування заходів договірної цивільно-правової відповідальності у футболі є складовою системи упорядкування переходів (трансферів) спортсменів у сучасному організованому футболі, гарантією контрактної стабільності, сталого закріплення принципу обов'язковості додержання договірних зобов'язань у міжнародних спортивних футбольних відносинах. Закріплення заходів майнового впливу у нормативно-правових актах спортивних організацій забезпечує функціонування та безперервність спортивних змагань та створення технічних передумов для існування футбольної команди у повному складі; компенсацію витрат клубів на підготовку футболістів;

– встановлено, що використання такого заходу цивільно-правової відповідальності, як компенсація у сфері міжнародних спортивних відносин, сприяє спрощенню та прискоренню розгляду складних спорів про захист прав інтелектуальної власності у спортивній сфері.

Удосконалено:

– положення щодо еволюції трансферної системи у футболі, періодів її становлення та факторів, які вплинули на її формування і розвиток у контексті генези міжнародних спортивних відносин та заходів майнового впливу, які є невід'ємним елементом цієї системи;

– тезу про те, що використання *lex sportiva* в регулюванні міжнародних спортивних відносинах не виключає можливість застосування колізійних норм при вирішенні цивільно-правової відповідальності.

Набули подальшого розвитку:

– положення щодо розгляду цивільно-правової відповідальності як складової механізму правового регулювання міжнародних приватних спортивних відносин та правовий інструмент захисту і відновлення порушених прав суб'єктів міжнародної спортивної діяльності;

– наукові уявлення про особливості деліктної відповідальності у приватних спортивних відносинах, що полягають у необхідності враховувати згоду спортсменів на участь у спортивному заході, що у свою чергу презюмує можливість надання шкоди їх учасникам;

– положення про те, що тенденція правової регламентації цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав під час організації та проведення міжнародних спортивних заходів полягає у прийнятті спеціальних актів, які деталізують різноманітні правила у відповідній сфері (наприклад, прийняття спеціальних законодавчих актів з метою ефективного проведення офіційних спортивних заходів).

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані висновки та практичні рекомендації можуть бути використані:

– у науково-дослідних цілях – для наукових досліджень міжнародних спортивних відносин та цивільно-правової відповідальності у сфері міжнародної спортивної діяльності;

– у правотворчій сфері – при удосконаленні цивільного та спортивного законодавства України, законів та інших актів з питань забезпечення захисту прав та інтересів суб'єктів міжнародної спортивної діяльності, нормативних актів спортивних організацій;

– у навчальному процесі – при підготовці навчальних матеріалів і викладанні дисциплін «Порівняльне правознавство», «Цивільне право України», «Міжнародне приватне право», «Право інтелектуальної власності», «Міжнародне спортивне право», а також при підготовці підручників та посібників з цих дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Отримані результати обговорювались на засіданнях кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Основні положення дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях та семінарах, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Договір як правова форма регулювання приватних відносин», присвяченій 95-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова (м. Харків, 17 лютого 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Римська декларація ЄС: нові пріоритети розвитку об'єднаної Європи» (м. Харків, 12 травня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини і демократія» (м. Харків, 15 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 17-18 серпня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 24-25 серпня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інтеграція юридичної науки в сучасних умовах» (м. Запоріжжя, 24-25 серпня 2018 р.); Харківському міжнародному юридичному форумі «Право і безпека у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції» (м. Харків, 25 вересня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку» (м. Харків, 15 травня 2019 р.); Міжнародній практичній конференції «New Challenges in the Financing of Football Clubs» Zurich International Football Convention (м. Цюрих, 21 вересня 2017 р.); Наукових практичних семінарах на теми: «Sports Law. Association Law», «Distinction between internal tribunals – arbitration», «Inadequacy of legal framework for sports disputes resolution rooted in substantive law», організованих на базі юридичного факультету цюрихського університету (Ароза, 22 – 23 вересня 2017 р.); Міжнародному науково-практичному заході «Gleichheit im Sport? Rechtliche Herausforderungen und Diskriminierungen», організованому Association Suisse de Droit du Sport (ASDS) (Берн, 23 листопада 2017).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, які містять 11 підрозділів, висновків, список використаних джерел і додатку.

Загальний обсяг рукопису дисертації становить 240 сторінок, із яких основний текст – 218 сторінок, список використаних джерел 230 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження і її зв'язок із науковими програмами, планами та темами, визначено об'єкт дослідження, предмет, мету, завдання та методологічну основу. Відповідно до результатів дослідження сформульовано основні положення наукової новизни, висвітлено теоретичне й практичне значення одержаних результатів, надано інформацію щодо апробації результатів дослідження, а також зазначено публікації за темою дисертації.

Розділі 1 «Загальна характеристика міжнародних приватних спортивних відносин» складається з двох підрозділів і присвячений аналізу змісту поняття «міжнародні приватні спортивні відносини», розкриттю особливостей джерел регулювання та загально-теоретичним основам цивільно-правової відповідальності у міжнародних спортивних відносинах.

У підрозділі 1.1 «Особливість міжнародних приватних спортивних відносин та джерел їх регулювання» досліджено окремі аспекти природи міжнародних приватних спортивних відносин. Зроблено висновок про те, що юридичний факт, як форма іноземного елемента і складова ознака міжнародних приватних спортивних відносин, може проявлятися у внутрішніх приватних спортивних відносинах у зв'язку з передачею спору до Міжнародного спортивного арбітражного суду.

При розгляді системи джерел регулювання міжнародних приватних спортивних відносин наголошено на особливій ролі у регулюванні цих відносин системи автономних правил – *lex sportiva*.

У підрозділі 1.2 «Загальні положення цивільно-правової відповідальності у міжнародних спортивних відносинах» надається загальна характеристика основних положень цивільно-правової відповідальності у спорті. Встановлено особливості забезпечення та реалізації цивільно-правової відповідальності у сфері міжнародних спортивних відносин за допомогою заходів впливу, які передбачені внутрішніми правилами спортивних організацій. Зроблено висновок про виражену подвійність правової природи спортивного контракту, що регламентується трудовим та цивільним правом.

У **Розділі 2 «Деліктна відповідальність у сфері спорту»**, який складається з трьох підрозділів, розкриваються особливості правової регламентації цивільно-правової відповідальності у зв'язку із заподіянням шкоди життю та здоров'ю учасникам спортивного змагання, та специфіка реалізації такої відповідальності.

У підрозділі 2.1 «Цивільно-правова відповідальність за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю учасником спортивного змагання» здійснено дослідження вітчизняного та зарубіжного цивільного законодавства, наукових джерел, правил спортивних змагань та судової практики у справах про відшкодування шкоди здоров'ю спортсмена, надало можливість виявити ознаки деліктної відповідальності у спорті, за якими вона відрізняється від цивільно-правової відповідальності в інших видах приватних правовідносин. Визначено обставини, за яких шкода, заподіяна одним спортсменом іншому під час зайнять спортом, не спричиняє обов'язку її відшкодування.

Сформульовано сучасні підходи до розуміння специфіки деліктної цивільно-правової відповідальності у сфері спорту, з урахуванням можливих, вірогідних ризиків травмування, добровільної згоди спортсменів на спричинення шкоди своєму здоров'ю, доктрини правомірності заподіяння шкоди.

У дослідженні встановлюється, що спортсмени погоджуються лише на ті ризики, які знаходяться у межах приписів правил відповідного виду спорту. Поведінка, за якої грубо або/та умисно порушуються правила спортивного змагання, не підпадає під дію згоди, що мається на увазі в спортивному контексті.

Досліджуються правила гри як найважливіші показники під час визначення ступеня дозволеного фізичного контакту між спортсменами та встановлення підстав для притягнення до цивільно-правової відповідальності. Робиться висновок про те, що індикатором доказовості порушення обов'язку не заподіювати шкоду життю та здоров'ю іншої особи є поведінка спортсмена, що, зазвичай, не властива грі.

У підрозділі 2.2 «Вина як умова цивільно-правової відповідальності за ушкодження здоров'я у сфері спорту» здійснюється теоретичне осмислення вини як умови деліктної цивільно-правової відповідальності за заподіяння шкоди життю та здоров'ю у спорті, формулюються критерії стандарту поведінки спортсмена.

З'ясовано кваліфікуючі ознаки поведінки учасника спортивного змагання, наслідком якої є настання цивільно-правової відповідальності у разі заподіяння шкоди.

У підрозділі 2.3 «Визначення розміру відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я під час спортивних заходів» встановлено особливості порядку розрахунку упущеної вигоди у разі переривання або завершення травмою спортивної кар'єри професійного атлета. У дослідженні визначені базові підходи розрахунку упущеної вигоди «за моделлю кар'єри» та оцінки можливості спортсмена-позивача реалізувати свої амбіції в спорті, вироблені судовою практикою країн загальної юрисдикції. На підставі дисертаційних висновків у цьому розділі сформульовано низку пропозицій.

Розділ 3 «Договірна цивільно-правова відповідальність у сфері міжнародних спортивних відносин» (на прикладі футболу)» складається з трьох підрозділів, у яких висвітлюються теоретичні та історичні основи формування та договірної цивільно-правової відповідальності у сфері міжнародних спортивних відносин, на прикладі такого виду спорту як футбол, а також особливості правового регулювання цих відносин на сучасному етапі. Визначено специфіку трансферної компенсації та виплат за дострокове розірвання футбольного контракту як особливої форми договірної цивільно-правової відповідальності у сфері відносин організованого футболу.

У підрозділі 3.1 «Загальні засади та історичні передумови формування договірної цивільно-правової відповідальності у сфері міжнародних спортивних відносин» проводиться теоретичний аналіз наукових джерел та судової практики Суду Європейського Союзу, що надає змогу виявити зародження та еволюцію інституту договірної цивільно-правової відповідальності на прикладі такого виду спорту як футбол та обґрунтувати легітимність настання негативних майнових наслідків у результаті дострокового розірвання футбольного контракту.

Визначено особливі форми договірної цивільно-правової відповідальності у сфері міжнародних спортивних футбольних відносин, якими є трансферна компенсація та виплата за дострокове розірвання футбольного контракту.

На підставі аналізу процесу еволюції трансферної системи, важливих факторів, що мали істотний вплив на її розвиток, виявлено причини необхідності закріплення у трансферних правилах спортивних організацій заходів майнового впливу за порушення договірних зобов'язань.

У підрозділі 3.2 «Правове регулювання договірної цивільно-правової відповідальності у футболі» визначено особливості правового регулювання договірної цивільно-правової відповідальності у сфері футбольних відносин.

Теоретичне дослідження правового регулювання цивільно-правової відповідальності у футболі надає змогу виявити некоректність формулювання правила щодо порядку обчислення розміру компенсації за дострокове розірвання футбольного контракту у регламенті про статус та переходи футболістів Української асоціації футболу та, відповідно, зробити пропозиції щодо усунення недоліків.

У підрозділі 3.3 «Трансферна компенсація та виплата за дострокове розірвання футбольного контракту як особливі форми договірної цивільно-правової відповідальності у сфері відносин організованого футболу» досліджуються критерії, визначені у регламентах спортивних організацій як такі, що слід враховувати під час визначення розміру компенсації за дострокове припинення договірних зобов'язань у футболі, а також практика їх застосування.

Окрему увагу приділено вивченню критерія специфіки виду спорту, на підставі якого органи, що розглядають спори у футболі, мають право змінювати розмір компенсації.

Встановлено два протилежні підходи Міжнародного спортивного арбітражного суду щодо визначення взаємозалежності між розміром винагороди футболіста та компенсацією, яку футболіст та/або його новий клуб має сплатити у разі дострокового розірвання футбольного контракту без поважної причини. Ці підходи умовно визначаються як Вебстерський (або «підхід залишкової вартості») та Матузалемівський підхід (заснований на принципі «позитивного інтересу»).

З урахуванням об'єктивних критеріїв, які можуть мати значення у справі та впливати на оцінку розміру відшкодування, розроблено методологію та способи обчислення розміру компенсації за дострокове розірвання футбольного контракту.

Розділ 4 «Цивільно-правова відповідальність за порушення майнових прав, пов'язаних з організацією та проведенням спортивних заходів» складається з трьох підрозділів, які присвячені встановленню особливостей правової регламентації реалізації майнових прав, пов'язаних з організацією та проведенням спортивних заходів, та цивільно-правової відповідальності за порушення таких прав.

У підрозділі 4.1 «Загальна характеристика та правове регулювання реалізації майнових прав, пов'язаних з організацією та проведенням спортивних заходів» досліджується процес формування та розподілу фінансових ресурсів, за рахунок яких існують спортивні організації та функціонує той чи інший вид спорту. Зазначається, що головну роль у цьому процесі відіграють надходження від продажу та експлуатації майнових прав, пов'язаних з організацією та проведенням здійсненням спортивних заходів. Пропонується дефініція майнових прав, пов'язаних з організацією та проведенням спортивних заходів.

На підставі аналізу регламентних документів міжнародних спортивних організацій, спеціального спортивного законодавства приймаючих спортивні заходи країн здійснюється загальна характеристика правового регулювання майнових прав, пов'язаних із проведенням спортивних заходів, які зазвичай знаходяться під державною протекцією упродовж усієї підготовки та проведення спортивних подій.

У підрозділі 4.2 «Підстави цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав, пов'язаних з організацією та проведенням спортивних заходів» визначається значення заходів цивільно-правової відповідальності серед усіх можливих засобів захисту майнових прав, пов'язаних із проведенням спортивних заходів. Цивільно-правова відповідальність досліджується з точки зору можливості поновлення майнових прав суб'єктів міжнародних спортивних відносин у разі їх порушення та матеріальної компенсації негативних наслідків, спричинених недотриманням правил організації спортивних змагань.

Встановлюються особливості цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав, пов'язаних з організацією та проведенням спортивних заходів, підстави для її настання.

Аналізуються нормативно-правові акти, прийняті з метою проведення спортивних заходів законодавчими органами Південно-Африканської Республіки у зв'язку з Чемпіонатом Світу з футболу у 2014 р., України - у зв'язку з Чемпіонатом Європи з футболу у 2012 р., законів у сфері футболу та олімпійських ігор Росії та Бразилії - у зв'язку з чемпіонатами світу та олімпійськими іграми на території цих країн та запропоновано перелік можливих правопорушень, скоєння яких призводить до виникнення підстав для застосування заходів цивільно-правової відповідальності.

З'ясовано зміст спеціальних положень спортивного законодавства приймаючих спортивні заходи країн, які врегульовують цивільно-правову відповідальність цих країн та підстави звільнення від відповідальності за спричинення збитків у разі невиконання або неналежного виконання урядових гарантій, наданих спортивній організації.

У підрозділі 4.3 «Визначення розміру відшкодування за порушення майнових прав, пов'язаних з організацією та проведенням спортивних заходів» досліджується процес встановлення обсягу відшкодування у разі порушення виключних майнових прав суб'єктів міжнародної спортивної діяльності. Встановлюється характер збитків у даній сфері правовідносин. Визначено фактори, які впливають на встановлення розміру упущеної вигоди.

Окрему увагу приділено дослідженню такого засобу цивільно-правової відповідальності у сфері міжнародних спортивних відносин з організації та проведення спортивних заходів, як компенсація. Визначаються особливості його застосування відповідно до положень цивільного законодавства України, Росії, Китаю, Іспанії, США та деяких інших країн англо-саксонської правової системи тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні змісту та особливості цивільно-правової відповідальності у сфері спорту, її місце у системі цивільно-правової охорони майнових та немайнових прав та інтересів суб'єктів міжнародної спортивної діяльності.

За результатами проведеного дослідження зроблено й обґрунтовано такі наукові висновки.

1. Міжнародні спортивні відносини є системою суспільних відносин у сфері міжнародної спортивної діяльності, яка має комплексний характер та об'єднаною за її інтегруючим началом - міжнародними спортивними змаганнями, з особливим суб'єктним складом та способами регулювання. Більшість із цих відносини приватноправового транскордонного характеру, що містять іноземний елемент та складаються у сфері організації та проведення міжнародних спортивних змагань, а їх суб'єкти приймають участь у них за власною волею та ініціативою, мають можливість встановлювати їх зміст за угодою сторін, на підставі та/або з урахуванням з

корпоративними нормами спортивних організацій. Внутрішньодержавні приватні спортивні відносини за участю національних суб'єктів можуть набути транскордонного характеру у зв'язку з розглядом спору Міжнародним спортивним арбітражним судом та врегулюванням його за допомогою принципів і норм права, які містяться у міжнародних договорах, звичаєвих правилах.

2. До засобів цивільно-правового регулювання міжнародних спортивних відносин відносять локальні нормативно-правові акти, які приймаються професійними спортивними організаціями та закріплюють правила поведінки, які є обов'язковими для учасників міжнародних приватних спортивних відносин, і можуть поширювати свою дію й на відносини, які складаються без участі відповідних організацій. Крім того, цивільно-правове регулювання приватних відносин може відбуватись за допомогою *lex sportiva* – системою правових норм, яка охоплює різні за своєю природою і юридичною силою правила поведінки, що регулюють міжнародні приватні спортивні відносини, зокрема: норми, що містяться в міжнародних договорах і звичаях; правила, які розроблені міжнародними спортивними організаціями, принципи, сформульовані Міжнародним спортивним арбітражним судом;

3. Протиправною поведінкою у міжнародних спортивних відносинах розуміється поведінка учасника відносин у порушенні норм права, умов договору, корпоративних актів спортивних організацій, правил спортивних змагань з видів спорту, загальнозживаних правил поведінки з видів спорту тощо.

4. Зроблено висновок, що специфіка деліктної цивільно-правової відповідальності у сфері спорту полягає у тому, що заподіяння шкоди життю та здоров'ю спортсмена найчастіше не визнається правопорушенням у зв'язку з тим, що отримання травми є неминучою складовою спорту та частиною участі у грі, а ризик бути травмованим є різновидом обґрунтованого ризику. Загальноприйнятим є те, що спортсмени добровільно надають згоду на можливість спричинення шкоди своєму здоров'ю, усвідомлено беруть на себе ризики, властиві відповідній грі. При цьому «згода потерпілого» розглядається як обставина, що виключає протиправність діяння та усуває протиправність заподіяння шкоди.

5. Виявлено, що добровільне прийняття на себе ризиків, які пов'язані з відповідним видом спорту не означає, що спортсмен також бере на себе ризик бути травмованим у результаті скоєння правопорушення своїм супротивником. Спортсмени погоджуються лише на ті ризики, які знаходяться у межах приписів правил відповідного виду спорту. Поведінка, що виходить за межі тієї, що зазвичай є характерною для гри та порушує правила спортивного змагання, не підпадає під дію згоди, що мається на увазі в спортивному контексті.

6. З'ясовано кваліфікуючі відмінності між порушенням правил безпеки та помилками спортсменів, які встановлюються за допомогою оцінки навичок спортсменів (їх достатності або нестачі), рівня спортивної майстерності. Миттєві помилки у судженнях спортсмена, який

змагається у стресових умовах, під дією природного адреналіну, не можуть прирівнюватись до грубої необережності. Звичайні помилкові судження або просто миттєва нестача навичок за наявності стресових чинників, що супроводжують спортивне змагання, розцінюються судами не як правопорушення, а як інциденти, властиві спорту за його природою.

7. Обґрунтовано, що безспірною підставою для деліктної відповідальності у сфері міжнародних спортивних відносин є умисне порушення існуючих правил та значна шкода (або тяжкі наслідки), заподіяна таким порушенням. Дозволена та характерна для багатьох видів спортивних змагань певна спортивна «безрозсудність» не може бути підставою для звільнення від відповідальності.

8. Пропонується внести зміни до ст. 40 Закону України «Про фізичну культуру і спорт», доповнивши частиною 4 такого змісту: «Фізкультурно оздоровчі, масові та інші спортивні заходи проводяться з дотриманням правил (регламентів) спортивних змагань, затверджених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, а за їх відсутністю з урахуванням правил спортивних змагань відповідної міжнародної спортивної федерації».

9. З метою забезпечення гарантій компенсації за ушкодження здоров'я учасників спортивних заходів, пропонується розширити та удосконалити систему обов'язкового страхування учасників спортивних змагань шляхом включення їх учасників до системи обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності. У зв'язку з цим пропонується доповнити положення пункту 4 ст. 7 Закону України «Про страхування» включивши до цього переліку крім спортсменів вищих категорій усіх учасників спортивних заходів з підвищеним рівнем небезпеки чи надмірним ризиком для життя або здоров'я. Також пропонується доповнити статті 18 та 25 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» («Особи, які підлягають страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності» та «Особи, які підлягають страхуванню від нещасного випадку»), а також статтю 45 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» (Організаційне забезпечення фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів) положеннями, які встановлять загальнообов'язкове правило страхування спортсменів, як умову допуску до спортивного змагання будь-якого рівня.

10. Виявлені недоліки правового регулювання порядку обчислення розміру компенсації за дострокове розірвання футбольного контракту у регламенті про статус та переходи футболістів національної асоціації футболу України та, відповідно зроблені пропозиції щодо внесення відповідних змін шляхом запровадження методики визначення розміру компенсаційної виплати за одностороннє дострокове розірвання футбольного контракту в якій враховані різні чинники, зокрема: залишкову вартість контракту, коефіцієнти та розміри виплат за чинним та новим контрактом, та ін.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

1. Облакова О.С. Правові питання дійсності арбітражної угоди про передачу спорів до Міжнародного спортивного арбітражного суду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2017. Вип. 26. С. 71-74.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2017_26_20.

2. Облакова О.С. Особливості правового статусу міжнародних спортивних організацій (міжнародний приватноправовий аспект). *Електронне фахове видання: Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №3. С. 118–121. URL: <http://pap.in.ua/>.

3. Облакова О.С. Міжнародні спортивні відносини: правова природа та історико-правові особливості виникнення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 3. С. 188-196.

URL: <http://www.law.stateandregions.zp.ua/>.

4. Облакова О.С. Деякі принципи застосування правил із захисту персональних даних ЄС до антидопінгової практики у спорті. *Науковий вісник публічного та приватного права. Збірник наукових праць*. 2018. Випуск 6. Т. 1. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права. С. 137-142. URL: <http://nvppp.in.ua/index.php/arkhiv>.

5. Oblakova O. Infliction of injury to person's health in sport: legal consequences and recovery aspects. *Slovak international scientific journal*. 2020. №40. Vol. 2. P. 54-57. URL: <https://sis-journal.com/sis-journal/>.

6. Облакова О.С. Деліктна відповідальність організаторів спортивних змагань, спортивних організацій та власників об'єктів спорту. *Recht osteuropäischer Staaten (ReOS)*. 2020. Вип. 2. С. 47–52.

URL: <https://www.uni-goettingen.de/de/reos/608681.html>

7. Облакова О.С. Цивільно-правова відповідальність організаторів спортивних заходів за дії третіх осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 6. С.50-55.

URL: www.pgp-journal.kiev.ua

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію матеріалів дослідження:

8. Облакова О.С. Договір як правова форма регулювання приватних відносин у сфері міжнародної спортивної діяльності. *Актуальні проблеми приватного права: матеріали*

міжнародної наук.-практ. конф. «Договір як правова форма регулювання приватних відносин», присвяч. 95-річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова. (м. Харків, 17 лютого 2017 р.). Харків: Право. 2017. С. 313-316.

9. Облакова О.С. Право на повагу до приватного життя та спорт. *Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку: зб. наук. ст. за матеріалами I наук. практ. конф. з європ. Права* (м. Харків, 24 квітня 2018 р.). Харків, 2018. С. 36–41.

10. Облакова О.С. Деякі особливості застосування заходів цивільно-правової відповідальності у сфері міжнародних спортивних відносин. *Матеріали наук.-практ. конф. «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні».*(м. Львів, 17-18 серпня 2018 р.). Львів, 2018. С.50-53

11. Облакова О.С. Lex Sportiva як автономний спортивний правопорядок сучасності. *Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку».* (м. Запоріжжя, 24-25 серпня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 52-54

12. Облакова О.С. Проблеми дотримання прав людини у світі спорту. Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. «Інтеграція юридичної науки в сучасних умовах» (м. Запоріжжя, 24-25 серпня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 36-39

13. Облакова О.С. The free movement of personal data in the context of increased requirements for an adequate level of protection under GDPR. *Право і безпека у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції: матеріали II Харківського міжнародного юридичного форуму* (м.Харків, 25 вересня 2018 р.).Х. 2018. С.103-107.

14. Oblakova O. Protection of privacy and personal information in sport: Compliance with International Standards and GDPR. Zürich: Schulthess Verlag. 2018. 118 с.

АНОТАЦІЯ

Облакова О. С. Цивільно-правова відповідальність у сфері міжнародних спортивних відносин. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2021.

Дисертацію присвячено питанням цивільно–правової відповідальності учасників міжнародних спортивних відносин. На підставі системного аналізу досліджено концептуальні питання змісту цивільно–правової відповідальності, джерел правового регулювання, особливості, умови, ефективність та доцільність її застосування в окремих сферах спортивних відносин.

З'ясовано зміст деліктної відповідальності за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю одним учасником спортивного змагання іншому; умови її настання; особливості обчислення розміру відшкодування. Сформульовано критерії оцінки поведінки спортсмена-правопорушника. Встановлено особливості договірної цивільно-правової відповідальності у сфері професійного футболу, досліджено історичні передумови її розвитку. Розроблено методологію та порядок розрахунку компенсації за дострокове розірвання футбольного контракту. Досліджено специфіку цивільно-правової відповідальності та особливості обчислення розміру відшкодування за порушення майнових прав, пов'язаних з організацією та проведенням спортивних заходів.

Визначено роль та місце цивільно-правової відповідальності у механізмі правового регулювання сучасних міжнародних спортивних відносин, тенденції та особливості забезпечення її заходів. Розроблено пропозиції з удосконалення чинного законодавства та локальних корпоративних актів спортивних організацій щодо цивільно – правової відповідальності учасників міжнародних спортивних відносин.

Ключові слова: міжнародні спортивні відносини; цивільно-правова відповідальність; ушкодження здоров'я; дострокове розірвання футбольного контракту; трансферна система; майнові права, пов'язані з організацією та проведенням спортивних заходів.

АННОТАЦІЯ

Облакова О. С. Гражданско-правовая ответственность в сфере международных спортивных отношений. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – «Гражданское право и процесс; семейное право; международное частное право». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2021.

Диссертация посвящена вопросам гражданско-правовой ответственности участников международных спортивных отношений.

На основании системного анализа исследованы концептуальные вопросы содержания гражданско-правовой ответственности, источников правового регулирования, особенности, условия, эффективность и целесообразность ее применения в отдельных сферах спортивных отношений. В работе сделан вывод о том, что юридический факт, как признак иностранного элемента и составляющая международных частных спортивных отношений, может проявляться во внутренних спортивных отношениях в связи с передачей и разрешением спора в Международном спортивном арбитражном суде. При рассмотрении системы источников регулирования международных частных спортивных отношений отмечена особая роль – *lex sportiva*, которая

представляет систему правовых норм, охватывающей различные по своей правовой природе и юридической силе правила поведения, регулирующие международные гражданско-правовые спортивные отношения, в частности: нормы, содержащиеся в международных договорах и обычаях; правила, разработанные международными спортивными организациями, принципы, сформулированные Международным спортивным арбитражным судом/

Определена роль и место гражданско-правовой ответственности в механизме правового регулирования современных международных спортивных отношений, тенденции и особенности обеспечения её мер. Сформулированы подходы к пониманию специфики деликтной гражданско-правовой ответственности в сфере спорта, с учетом неотъемлемых рисков травмирования, добровольного согласия спортсменов на возможность причинения вреда своему здоровью, доктрины правомерности причинения вреда. В исследовании устанавливается, что спортсмены соглашались только на те риски, которые находятся в пределах предписаний правил соответствующего вида спорта. Поведение, при котором грубо и / или умышленно нарушаются правила спортивного соревнования, не подпадает под действие согласия, в данном контексте. Установлено содержание деликтной ответственности за вред, причиненный жизни и здоровью одним участником спортивного соревнования другому; условия ее наступления; особенности исчисления размера возмещения. Сформулированы критерии оценки поведения спортсмена-правонарушителя.

Выявлены особенности договорной гражданско-правовой ответственности в сфере профессионального футбола, исследованы исторические предпосылки развития. Разработана методология и порядок расчета компенсации за досрочное расторжение футбольного контракта. Исследована специфика гражданско-правовой ответственности и особенности исчисления размера возмещения за нарушение имущественных прав, связанных с организацией и проведением спортивных мероприятий. Данная гражданско-правовая ответственность рассматривается с точки зрения возможности возобновления имущественных прав субъектов международных спортивных отношений в случае их нарушения и материальной компенсации негативных последствий, вызванных несоблюдением правил организации современного спорта.

В результате проведенного исследования сформулирован ряд выводов и предложений по совершенствованию законодательства и локальных корпоративных актов спортивных организаций по аспектам гражданско - правовой ответственности участников международных спортивных отношений.

Ключевые слова: международные спортивные отношения; гражданско-правовая ответственность; причинение вреда здоровью; досрочное расторжение футбольного контракта; трансферная система; имущественные права, связанные с проведением спортивных мероприятий.

ANNOTATION

Oblakova O.S. Civil liability in the field of international sports relations. - Qualification thesis as a manuscript.

The dissertation for obtaining a scientific degree of Candidate of Legal Sciences on specialty (comparable to the Academic Degree of Doctor of Philosophy), specialty 12.00.03 «Civil law and Civil procedure; Family law; International private law». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2021.

The thesis is devoted to the issues of civil-legal responsibility of international sports relation participants. On the basis of the system analysis, conceptual issues of the content of civil liability, sources of legal regulation, features, conditions, efficiency and expediency of its application in certain areas of sports relations have been studied.

The content of tort liability for damage to life and health of one participant in a sporting event to another has been determined; terms of liability and peculiarities of calculation of compensation have been determined. The criteria of an infringing athlete's behavior have been formulated. The peculiarities of contractual civil liability in the sphere of professional soccer are established, the historical preconditions of its development have been revealed. The methodology and calculation formula for the unilateral termination of football contract have been formulated. The character of civil liability for the violation of commercial rights emanating from sports events has been specified. The peculiarities of damages compensation in this field have been shown.

The civil liability's role and place in the mechanism of legal governance of the modern sport, its tendencies and specificities have been determined. Proposals for improving the current legislation and local corporate acts of sports organizations on civil and legal liability of participants in international sport relations have been developed.

Keywords: international sports relations, civil liability, health injury, termination of football contract, transfer system, commercial rights emanating from competitions.

Підписано до друку 12.02.2021р. Формат 60х90 .

Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.

Ум. друк. арк. 0,3. Обл.-вид. арк. 0,7

Тираж прим. Зам. №

Друкарня

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.